

L'educació als museus d'art contemporani. El cas d'Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma

Aina Bauzà Medrano

RESUM

Aquest escrit relata la posada en marxa de l'Àrea d'Educació d'Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, la diversitat de projectes que hi han estat desenvolupats i el públic al qual han estat adreçats. A més, fa una menció especial al projecte «Cartografiem-nos», per la complexitat que té i perquè marca el moment de maduresa de l'equip educatiu. El període que en descriu és el comprès entre el maig de 2003 i l'agost de 2009. Actualment, el museu continua ampliant els seus programes.

RESUMEN

Este escrito relata la puesta en marcha del Área de Educación de Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, la diversidad de proyectos que se han realizado y los públicos a los que van dirigidos. Mencionamos especialmente el proyecto «Cartografiem-nos» por su complejidad y porque marca el momento de madurez del equipo educativo. El período que describe es el comprendido entre mayo de 2003 y agosto de 2009. Actualmente el museo sigue ampliando sus programas.

I. INTRODUCCIÓ

La Universitat de les Illes Balears m'ha donat l'oportunitat de parlar del treball educatiu que duen a terme els museus i ho faré des de la meua experiència com a cap de l'Àrea d'Educació i Acció Cultural d'Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, un camí que he recorregut entre el maig de 2003 i l'agost de 2009. El relat comença amb la posada en marxa del Departament Educatiu i l'estructuració, i s'allarga fins a la seva consolidació. Un dels objectius d'aquest text és anar fonamentant els processos educatius que hi hem dut a terme i la posició conceptual des de la qual hem anat treballant. No amagaré les problemàtiques viscudes, ja que han estat els processos dels quals hem après més i que ens han fet créixer. Dedicaré una bona part del text a explicar un dels grans projectes del museu, «Cartografiem-nos», que va néixer l'any 2006 com un projecte adreçat al tercer cicle de primària i que, en aquests moments, desenvolupem com a projecte de centre.

2. EL REpte DE LA CONSTRUCCIÓ DEL DEPARTAMENT

A l'actualitat, ningú ja no pot posar en dubte la necessitat dels programes educatius en les institucions museístiques, sigui quina sigui la temàtica de les col·leccions, d'art, d'arqueologia, d'història o centres d'interpretació del paisatge. La tradició, també a l'Estat espanyol, és prou llarga i consolidada. Com a bon començament, cal recordar el Grup d'Art i Pedagogia (GAIP), un petit col·lectiu de postgraduats de l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi que varen començar a treballar l'any 1972 al Museu d'Art de Catalunya (actualment, el MNAC) i que estan interessats en l'educació i en la funció educativa dels museus. Aquest grup neix lligat a la creació, l'any 1964, del Comitè d'Educació i Acció Cultural (CECA) en el si del Consell Internacional de Museus (ICOM) (A. García 2005).

A partir d'aquest moment, els DEAC (Departament d'Educació i Acció Cultural) han estat desenvolupats als museus espanyols lligats estretament a la renovació pedagògica dels centres escolars, els quals han esdevingut visitants assidus i en massa dels museus, que han de respondre ràpidament a les demandes i necessitats educatives noves (Sánchez de Serdio, López 2011). A l'actualitat, el nom és divers; trobem: serveis educatius, difusió cultural, serveis de mediació, departament pedagògic..., però el punt de partida és el mateix.

El 2003, any en què començarem a organitzar Es Baluard, ningú ja no posava en dubte la necessitat del DEAC, però els reptes eren uns altres. El fet d'estructurar des de zero el projecte museològic ens va permetre construir-lo a partir d'altres experiències i exemples d'organitzacions departamentals, intentant no caure en les mateixes problemàtiques. La debilitat dels departaments educatius enfront d'altres, com l'artístic, amb educadors i educadores externs o en pràctiques, i que són considerats professionals artesans amb «intuïció» i vocació, en lloc de professionals formats, era i és una realitat que trobem massa sovint en els museus espanyols i que debilita i impossibilita desenvolupar programes innovadors o fer recerques pedagògiques (Padró 2005; Juanola, Colomer 2005; Amengual 2010; Sánchez de Serdio, López 2011). La realitat actual és que els professionals que es dediquen a l'educació tenen una bona formació específica per desenvolupar les seves tasques. En el nostre cas, la pressió social i dels mitjans de comunicació envers el museu no permetia fer cap irregularitat, per petita que fos, i ho utilitzarem a favor nostre. Així, tot el personal del departament va poder començar a treballar en les mateixes condicions que la resta de personal de les altres àrees.

Seguint les línies de política educativa marcades per Hooper-Greenhill (1994), els departaments educatius haurien de tenir una estructura departamental sòlida, amb professionals preparats en educació, museologia i en les col·leccions del museu, i estar dotats amb recursos suficients. Amb aquests objectius al cap i gràcies a negociacions constants, aconseguirem consolidar un departament amb professionals reflexius, com diu Carla Padró: «aquells que no deixen de ser conscients del seu constant aprenentatge quan tenen la capacitat de reconstruir els problemes de la pràctica» (Padró 2005, 138). Això ens va donar capacitat d'equivocar-nos, de reconduir les pràctiques i de fer propostes arriscades i innovadores.

L'Àrea d'Educació entén el museu com un territori de conflicte i intercanvi, en què es creuen i conviuen concepcions diferents del concepte de museu. Aquesta institució està immersa en les contradiccions pròpies del neoliberalisme i les pateix; per un costat, és un servei social i, per un altre, un servei cultural d'oci adreçat al turisme internacional (Sánchez de Serdio, López 2011). El museu, vist des del màrqueting, per exemple, té uns objectius diferents. L'Àrea d'Educació el considera «un lloc de dubte, de preguntes, de controvèrsia i de democràcia cultural» (Padró 2003, 57), on el visitant participa en el procés de construcció de significat. Per això, les propostes educatives que hom hi desenvolupa propicien que els visitants actuïn com a agents crítics capaços de problematitzar el museu, les col·leccions, les propostes i el món que els envolta. El departament se situa, per tant, dins la museologia i la pedagogia crítica, i defensa el coneixement «des d'un posicionament interdisciplinari, contextual, polític, reflexiu i emancipador» (Padró 2003, 60).

3. ELS PROJECTES I ELS VISITANTS

Abans que res hem de saber a quin públic ens adreçem i perquè. Per començar a treballar, decidírem preparar programes per a un públic conegut pels museus d'art contemporani: els centres escolars i les famílies. Conèixer els visitants ens ha permès aprofundir en la nostra línia de treball i arriscar-nos a crear programes dialògics i de llarga durada per als centres escolars, o investigar propostes artístiques noves per al públic familiar. Un cop el departament està consolidat i els membres compten amb una formació més sòlida, ens obrim a públics nous, com els joves que tenen entre tretze i disset anys, les persones amb trastorns mentals greus, d'educació especial, la gent gran...

Deixaré per al final els projectes adreçats als centres educatius, ja que és el camp en el qual hem investigat més i al qual hem dedicat el gran gruix de la feina feta, per això m'hi estendré més.

Abans de començar a descriure projectes concrets, cal deixar clar que ens movem en el camp de l'educació artística; treballam des d'un museu d'art contemporani i ho fem sempre a partir dels continguts del museu, la col·lecció, les exposicions temporals, el museu com a institució, l'arquitectura, els visitants, els aspectes museològics i de comunicació, el concepte de patrimoni... Entenem els projectes com a processos artístics i culturals, i els elaborem «a partir de l'art», com diu Eva Sturm (2007). Són una obra o una pràctica artística que constitueix el punt de partida per a un procés de discussió i apropiació; demana una actitud artística o generada a partir de l'art, que implica totes les parts: educadores, mestres i alumnat. Posem en relació els continguts del museu, els usuaris i les seves necessitats a partir de pràctiques artístiques, i tots junts generem processos i continguts nous.

«Família! El dissabte va d'art». Els tallers adreçats a nins i nines de sis a dotze anys acompanyats per adults

Aquests tallers els duem a terme els dissabtes al matí, d'onze a una del migdia. Els infants no poden participar-hi sols, sinó que, pel grau de dificultat o reflexió, l'experiència demana ser compartida amb una persona adulta. Els grups d'esplai poden muntar els tallers sempre que hi hagi un monitor per a cada quatre participants.

Aquests tallers han tingut una acollida molt bona, fins al punt que moltes de les famílies hi han estat fidels fins que els fills i filles han fet tretze anys. Aquesta fidelitat ha creat un vincle emotiu i de complicitat entre nosaltres i ens ha permès emprendre propostes agosarades.

Acabem la temporada amb una exposició de les experiències viscudes durant l'any, en què normalment haurem fet tres tallers. Descobrirem que si l'organitzaven les pròpies famílies es convertia en una avaluació molt bona, ja que realment donaven prioritat als continguts que consideraven més importants. L'aprenentatge significatiu és materialitzat en propostes formals dins l'exposició i visualitzem clarament què és el que no ha agradat.

Tots els tallers tenen en comú que són un espai d'aprenentatge conjunt dels infants i adults. Per a quasi tots els tallers, en algun moment, necessitam l'ajuda dels altres participants o directament

els processos són en equip de més d'una família, de manera que treballen junts nins i nines d'edats diverses. Els sabers, inquietuds i desitjos dels participants són una part important dels continguts, que construïm a partir d'aquells. L'art ens dona l'oportunitat de treballar moltes temàtiques diferents aplicant una gran diversitat de tècniques i utilitzant el bagatge cultural que tots tenim, grans i petits, cadascú al seu nivell, la qual cosa fa que les propostes siguin inclusives i puguem acollir en el mateix grup nins i nines amb problemàtiques diverses, però sempre acompanyats de familiars.

Posaré dos exemples molt diferents entre si i allunyats en el temps, perquè hom pugui entendre més bé en què consisteix la pràctica. Un va ser generat pel Departament Educatiu i l'altre va ser una proposta d'un col·lectiu d'artistes.

«L'ànima de l'aigua» va ser un taller que el Departament Educatiu d'Es Baluard va dissenyar a partir de la instal·lació de Fabrizio Plessi, *Il lavatoi dell'anima* (2004).

L'obra de Plessi ens transportava als rentadors de Mumbai, a través dels relats de Pasolini i de la idea de l'Índia romàntica que tenim a l'imaginari col·lectiu (les persones adultes).

El taller començava dins l'aljub, devora l'obra i aprofitava l'estat emocional on et transportava la instal·lació (amb música de M. Nyman). Després de gaudir de la proposta de Plessi en silenci, obríem el debat sobre la peça. Els nins i nines, a partir dels seus sentits, l'entenien plenament i els adults hi aportaven els continguts del seu imaginari: els explicaven el que havien conegut en viatges, vist en pel·lícules o llegit en els llibres, de manera que els continguts es creaven des dels sabers dels participants.

L'aigua era la protagonista de la peça i també ho va ser del taller. Reconduírem el discurs cap als rentadors, de manera que els nins i nines que els coneixien pogueren explicar als altres com són els rentadors de Mallorca i a quins pobles en podem trobar. D'aquesta manera, tractàvem el patrimoni no com una cosa del passat, sinó com un bé important del present de tothom (sempre amb el complement dels pares i mares). Parlàrem dels usos de l'aigua i de la importància que té i manca que hi havia aleshores (en aquell moment estàvem en plena sequera), de manera que l'art ens va servir per comprendre més bé el present.

Després d'aquesta primera part més reflexiva canviàvem d'espai per anar a l'auditori del museu, on continuàvem el procés, ja més pràctic. No treballàvem amb aigua, sinó que la construïem entre tots i totes a partir de papers de textures diferents i tons blaus i blancs. L'aigua feta de paper passava a ser comunitària i la utilitzàvem per rentar-nos. Els participants entraven un per un dins una ribella i els altres els rentaven. D'aquesta manera començàvem a treballar des de la metàfora de manera física. Un cop nets i netes, haviem de rentar el món. En grups de més d'una família, havien de comentar quines coses rentarien (eliminarien), començant per les més íntimes i quotidianes: que els nins no aixequin la faldilla a les nines, eliminar la fam, posar fi a la guerra, que no em peguin, que no m'obliguin a menjar el que no m'agrada... Reflexionàvem entorn de les coses que no els agradaven de la vida, tant d'un àmbit més global i internacional, com de les petites o grans problemàtiques escolars i quotidianes dels infants. Després el grup havia de negociar quines tres coses considerava més importants; en haver-les escollides, les escrivia amb pintura a l'aigua de colors primaris sobre

una tela i després la rentava (ara sí, amb aigua). El resultat eren teles de colors que quedaven esteses creant formes diverses a l'exterior del museu, de manera que les famílies completaven l'obra de Plessi amb la seva instal·lació.

«Fer de públic no és tan fàcil!» (2008), taller dissenyat pel col·lectiu d'artistes Sinapsis (Lidia Dalmau i Cristian Añó). El punt de partida fou la reflexió sobre què implica ser públic i la manera com són gestionades les relacions de poder entre una institució —en aquest cas, el museu— i els visitants; després, traslladarem l'anàlisi a les relacions de poder entre pares, mares i infants.

Segons les paraules dels propis artistes:

Els nostres projectes pedagògics tenen com a punt de partida processos de treball inspirats en pràctiques artístiques contemporànies. Els projectes són articulats específicament en relació amb el context d'intervenció al qual planteja l'oportunitat d'establir un diàleg per activar l'experimentació. Les propostes són plantejades amb l'objectiu de construir un espai col·laboratiu, activar una participació que generi una altra vivència de l'espai, del context i de les relacions amb els altres i amb un mateix. Es tracta de posar en marxa altres metodologies alhora que activem un procés per construir narratives i representacions de la realitat alternatives a les habituals (Añó, Dalmau: www.sinapsisprojectes.net).

La proposta començava amb la vivència de l'espai i de les obres d'art d'una manera totalment diferent de l'esperada dins un museu. Proposaven als pares, mares, oncles, avis i avies, separats dels nins i nines, fer una mena de ritual. Primer, els vestíem amb peücs i gorres d'hospital per poder entrar a les sales, on s'apropriaven de l'espai a través d'accions artístiques, com mirar un quadre amb els ulls tapats, fer una llarga filera d'un extrem a un altre de la sala, mirar una pintura de tan a prop que quasi la toquessin amb el nas o jugar a tennis sense pilota.... Les accions arribaven al límit d'allò que és permès dins un museu. Entretant, els nins i nines jugaven a fer de detectius: miraven tot el que feien els seus familiars i ho fixaven amb dibuixos del natural, fotografies i narracions.

Després, a l'espai de tallers, ho comentàvem tots junts i de manera natural sorgia un debat sobre el rol del pare i mare i dels infants que feien els uns i els altres; què vol dir transgredir, fins a on es pot fer; què sentien els adults i els petits, uns quan feien les accions i els altres, quan els miraven. Per completar el debat, els mostràvem imatges d'accions d'artistes molt semblants a les que acabàvem de viure tots plegats. Per acabar, les famílies, grans i petits junts, s'inventaven les accions que haurien de fer els participants del dissabte següent.

Tallers per a joves de tretze a disset anys

La fidelitat de les famílies va fer que al cap d'uns anys tinguéssim una demanda real d'al·lots i al·lotes de més de dotze anys que volien continuar participant en pràctiques artístiques. Per nosaltres era tot un repte, però teníem com a referent el programa del MNCARS < 18, que té una acollida molt bona i, a més, vàrem poder parlar directament amb les persones que el duien a terme. Les característiques específiques d'aquesta franja d'edat ens varen fer plantejar la necessitat de convidar artistes joves que fessin un tipus d'obra propera als llenguatges juvenils i a les noves tecnologies.

L'objectiu de la proposta era i és donar eines a través de l'art perquè els joves siguin capaços de reflexionar i ser crítics amb la cultura pròpia, les eines que utilitzen i el món que els envolta i que ho puguin comunicar creativament.

Enguany hem fet la tercera edició d'aquest programa i ja podem dir que està consolidat. Els artistes convidats han estat Carles Gispert, Jordi Pallarès i el comissari, Pau Waelder. Hem treballat altres maneres de fer ús dels mòbils, l'art al carrer, l'autoretrat, la reflexió sobre la manera com exterioritzem la intimitat...

Els programes d'educació especial

Tot just haguérem inaugurat el museu, posàrem en marxa una sèrie de projectes per a públic adult que no varen acabar de funcionar. L'avaluació del que havia passat ens va fer veure que era necessari anar més a poc a poc, formar-nos i analitzar les característiques del públic al qual adreçàvem els programes. Aquesta va ser una de les raons per les quals no vàrem oferir programes per a col·lectius amb necessitats especials fins l'any 2008.

Cada any, des que el museu va ser inaugurat, rebíem visites de grups escolars amb paràlisi cerebral, escoles inclusives amb infants autistes, amb discapacitats intel·lectuals, etc. Intentàvem fer-los una visita «a mida», en comentàvem les necessitats amb el professorat i, fins i tot, qualche grup escollia fer les visites taller (en parlarem més endavant). Nosaltres, però, volíem anar més enllà.

L'any 2008 el centre d'art La Penera de Lleida va convidar Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma a participar en el projecte «Xarxa d'intercanvi entre programes d'educació especial de centres d'art contemporani de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània». D'aquest projecte cal destacar-ne l'oportunitat que va donar als educadors dels museus participants a formar-se en el tema. Entre el novembre de 2008 i l'abril de 2009 els departaments educatius intercanviaren continguts de programes, però també, i això era molt important, posaren en contacte els professionals dels museus amb els professionals sanitaris, educatius, tècnics i universitaris especialistes en la matèria de cada una de les zones geogràfiques: Osca, Llenguadoc-Rosselló, Lleida i Mallorca.

A partir d'aquí hi va haver un gir qualitatiu molt important en la relació del museu amb col·lectius que tenien problemàtiques diverses. Enfortírem la relació amb centres d'educació especial, com el Mater Misericordiae, el Pinyol Vermell o el Gaspar Hauser, i obrírem vies noves de treball amb institucions, com Girasol o GESMA. Amb aquesta darrera institució, el 2009 començàrem una relació de treball molt intensa que l'any següent es materialitzà en la signatura d'un conveni de col·laboració.

En aquell moment entràrem en contacte amb el Grup de Recerca en Educació Inclusiva i Diversitat (GREID) de la Facultat d'Educació de la Universitat de les Illes Balears, amb el qual el museu firmà un conveni perquè dugués a terme una recerca a partir de les propostes educatives del museu, les avalués i donés pautes per apropar els projectes a una educació realment inclusiva i d'atenció a la diversitat.

El meu relat acaba aquí, però el museu ha continuat obrint-se a públics nous, com la gent gran, i de cada vegada és més pròxim a la societat.

4. ELS PROGRAMES ADREÇATS ALS CENTRES ESCOLARS

Els programes pedagògics per a centres escolars, ja siguin de primària, secundària o, fins i tot, per a la Universitat són el gran gruix de la feina feta pels departaments educatius dels museus i, gràcies a ells, aquestes àrees de cada vegada tenen més reconeixement dins la institució. Són uns visitants fidels i omplen els museus durant la temporada baixa. L'equilibri entre el nombre de visitants i la qualitat de la visita és molt important, ja que contínuament hom demana als museus rendibilitat en forma de nombres; poques vegades hom fa estudis qualitatius i crítics dels programes, ja siguin expositius, culturals o educatius. Sovint, a més, la programació és adreçada al turisme, en comptes d'analitzar les necessitats artístiques i culturals de la comunitat de la qual forma part per poder oferir-li propostes significatives.

En començar, l'Àrea d'Educació organitzava la tipologia de visita coneguda i que qualsevol museu d'art contemporani ofereix com a visita base, cada un amb les seves peculiaritats. És el que anomenem visites recorregut, d'una hora i mitja de durada i adreçades a alumnes d'infantil, de primària i secundària.

La visita infantil ja des d'un primer moment ha tingut un enfocament diferent de les altres. D'una hora de durada, té una primera part en què parlem del lloc, de la murada i de l'edifici del museu, i hi introduïm els termes «antic» i «modern» a través del cos dels infants i de les seves vivències. Tota la visita és molt participativa. A la segona part, a l'interior de les sales, les criatures recorren una selecció d'obres davant les quals reflexionen i juguen amb els colors i les textures, utilitzen tots els sentits, la mirada, l'oïda, el tacte, l'olfacte i, quan l'exposició ho permet, també el gust. Acaba amb un joc de construcció-destrucció de la murada (feta amb blocs d'escuma).

Quan preparem les visites, primer estudiem el currículum i mantenim un contacte directe amb les mestres: les convidem a visitar les exposicions que veuran els alumnes, comentem la visita i els donem la maleta didàctica.

No em detindré a explicar les visites dels diferents cicles, ja que, a partir dels resultats obtinguts, decidirem arriscar-nos a fer una proposta més específica que demani més implicació del professorat, de l'alumnat i de l'Àrea d'Educació del museu: les visites taller.

Les visites taller

Abans de dissenyar-les, relacionem el contingut de l'exposició a partir de la qual hem de treballar (no podem oblidar que construïm a partir de l'art contemporani, és a dir, d'artistes que en molts de casos són vius) amb els visitants als quals les adreçem. Les temàtiques de l'exposició estan vinculades a problemàtiques, necessitats i objectius d'una franja d'edat determinada; hi reflexionem i establim interrelacions amb el currículum de disciplines diferents. A partir de les pràctiques artístiques, treballem temàtiques de gènere, territori, diversitat cultural, identitat, pau, medi ambient, patrimoni cultural... L'estructura de les visites taller ens permet desenvolupar una pràctica dialògica (o tendir-hi), és a dir, treballem a partir dels sabers i cultures dels nins, nines i joves; els continguts que hi aporten són la base a partir de la qual reflexionem i construïm la pràctica. Entenem els

visitants com a «creadors» de coneixement i «els museus, com a comunitats d'aprenentatge, més que com a institucions» (Padró 2003, 60).

Per fer la visita taller, el professorat ha de venir al museu a recollir el material didàctic específic, ja que a l'aula han de fer una feina prèvia imprescindible per poder participar en l'activitat. L'estada al museu s'allarga tres hores, amb un descans per berenar de trenta minuts. Durant aquest temps desenvolupem una reflexió crítica que acaba amb una concreció artística. La feina que hem de fer sempre queda oberta i, per tant, la poden continuar al centre escolar. Alguns professors ens han fet participants d'aquest treball posterior, que han materialitzat en exposicions dels resultats als instituts, representacions davant els companys i companyes o una festa a l'escola per als més petits organitzada al museu.

La complexitat d'aquest tipus de propostes ens va fer veure que era necessari que ens continuéssim formant, per la qual cosa posàrem en marxa un seminari internacional adreçat a professionals de museus i centres d'art, mestres i educadors i educadores socials interessats en l'art. Així, l'any 2006 sorgiren les «Pràctiques dialògiques. Interseccions de la pedagogia crítica i de la museologia crítica», coordinades per Javier Rodrigo i Carla Padró. Repetirem l'experiència els anys 2007 i 2009, sota la coordinació d'Aida Sánchez de Serdio i Javier Rodrigo; els títols foren «Pràctiques dialògiques II. Col·laboracions entre artistes, comunitats i museus» i «Pràctiques dialògiques III. Comissariats i pedagogies: hibridacions i col·laboracions en el museu».

Aquestes jornades ens varen posar en contacte amb professionals internacionals, com ara Carmen Mörsch, directora de l'Institute of Art Education de la University of Art de Zuric; Lindsay Fryer, directora d'educació de la Tate Liverpool, Felicity Allen de la Tate Britain, o Loraine Leeson, de la Universitat d'East London, entre d'altres. L'estructura de les jornades era dialògica, la qual cosa creava un ambient molt crític, participatiu i, de vegades, difícil, però molt enriquidor.

Gràcies a aquest aprenentatge, sentírem la necessitat de fer una passa més enllà i preparar un projecte dialògic a llarg termini. Després d'haver analitzat les diverses franges d'edat, tant de primària com de secundària, escollírem el tercer cicle de primària per posar en pràctica el projecte «Cartografiem-nos», que ara descriuré detingudament.

«Cartografiem-nos»

Ara ja fa cinc anys que l'Àrea d'Educació d'Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma duu a terme «Cartografiem-nos», un projecte educatiu adreçat al tercer cicle de primària. Per l'equip d'educació ha estat una satisfacció veure que el projecte s'ha consolidat i ha crescut aquests anys. De cada vegada hi ha més xarxes creades entre el territori, la comunitat escolar, els veïns i el museu. Ja han estat cartografiats els barris palmesans del Polígon de Llevant, la Soledat, el Terreno, Verge de Lluç i el centre de la ciutat. El projecte també ha estat ampliat i el curs 2009-2010 ha passat d'estar adreçat al tercer cicle de primària a ser un projecte del centre. M'estendré una mica a explicar l'experiència i el que ha significat per a nosaltres, i em basaré sobretot en el procés del CP La Soledat de Palma.

El projecte «Cartografiem-nos» sorgeix de la necessitat, com a professionals reflexius, de treballar més enllà de les parets del museu i d'oferir una proposta interdisciplinària a llarg termini que recreï els discursos que són generats al museu i a l'escola; volem que l'encontre entre les diferents cultures (escola i museu com a institucions, mestres, alumnat en tota la seva diversitat, direcció de les dues institucions i departament educatiu) produeixi un aprenentatge significatiu. Escoltar totes les veus és l'objectiu principal i més difícil de dur a terme; i no solament la veu de les mestres, sinó també la dels al·lots i al·lotes, ja que considerem que és bàsic per ajudar-los a convertir-se en ciutadans i ciutadanes actius i reflexius. Proposem «Cartografiem-nos» com «un àmbit d'educació crítica que serveixi per crear una esfera pública de ciutadans capaços d'exercir poder sobre la seva pròpia vida i, en especial, sobre les condicions de producció de coneixements i adquisició» (Giroux 2003). Per aquesta raó, la negociació constant és a la base del projecte.

El punt de partida és la reflexió sobre el territori; concretament, on estan situats els centres escolars, apropar-nos a la ciutat i als habitants a través dels barris, de manera que les vivències quotidianes dels alumnes es relacionin i configuren les de l'escola i dels veïns. En els exemples concrets veurem la manera com totes aquestes relacions passen a formar part del procés d'aprenentatge.

Un dels nexes d'unió entre l'escola i el museu és el territori, entès com a paisatge, mirada, construcció cultural i patrimoni. Hem escollit aquest tema per la importància que té en el currículum escolar de primària (inclòs a l'Àrea de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural) i també perquè el paisatge forma part de la col·lecció d'Es Baluard. A més a més, és una temàtica molt propera a les subjectivitats dels nins i nines, forma part de la seva cultura escolar, de l'oci i del joc (el camp, la platja i la ciutat), la qual cosa ens permet aprofundir-hi fàcilment. Té un pes important en el nostre imaginari col·lectiu i, a Mallorca, com sabem, és polèmic, controvertit i dóna peu a treballar-lo críticament amb senzillesa.

L'estructura

«Cartografiem-nos» té una estructura sòlida; és com la columna vertebral de la pràctica artística que anirem desenvolupant durant l'any acadèmic. Ara la presentem i posteriorment n'analitzarem el procés passa a passa partint de l'exemple del CP La Soledat. L'estructura és aquesta:

- Presentar el projecte a l'escola
- Negociar l'agenda anual amb les mestres i concretar-la
- Curs específic de cultura visual per al professorat que hi participarà
- Introducció i començament a l'aula
- Recerca activa i reflexiva; els alumnes, mestres i veïns hi són participants actius
- Visitar el museu
- Analitzar el procés de treball acompanyat per les educadores i l'educador
- Confrontar els resultats de la recerca amb propostes i pràctiques artístiques
- Prendre decisions: decidir quines temàtiques treballarem i a partir de quines pràctiques artístiques ho farem
- Fer-lo a l'aula
- Exposar-lo, primer al barri i després, al museu

- Comunicar el projecte
- Avaluar-lo

La pràctica és entesa com un procés que ha de ser desenvolupat dins l'aula, al barri i al museu. La part més llarga i important és la recerca, en la qual el professorat es fa seu el projecte, el canvia i manipula segons les necessitats curriculars de l'aula. El bon desenvolupament depèn del nivell d'aprofundiment i d'implicació en la investigació.

L'any 2006 començarem l'activitat com a projecte pilot a dues escoles de Palma i a una del Capdellà. Aquesta experiència ens va servir per millorar el procés i concretar-lo, de manera que el curs 2007-2008 ja el vàrem consolidar al CP La Soledat. És per això que agafem aquesta experiència —tan especial i enriquidora— com a fil conductor de la narració, però sense deixar de banda els processos posteriors.

El començament

L'experiència adquirida amb les escoles anteriors ens va fer canviar la manera de comunicar-nos amb el centre escolar. En el cas de la Soledat, va ser la coordinadora del tercer cicle de primària qui es va posar en contacte amb nosaltres; al centre tenien molt clar que volien fer «activitats plàstiques» a llarg termini. Vàrem convocar les mestres al museu, segons el nostre costum, per explicar-los detalladament el projecte i recórrer els espais per on haurien de transitar els al·lots i al·lotes. En aquest cas, vingueren totes les mestres del cicle i ja poguérem concretar gairebé del tot l'agenda anual. Això era molt important perquè el projecte funcionés bé i perquè quedés clar que el que havíem de tirar endavant era un projecte entès globalment com a pràctica artística. Agraïm la confiança que les mestres dipositaren en nosaltres; s'abocaren al projecte des del primer moment, fins i tot sense acabar d'entendre de què es tractava exactament. Poc després, tot l'equip d'Educació d'Es Baluard visitàrem l'escola, on ens explicaren detalladament les característiques del centre i en visitàrem els espais. Aquest va ser el primer canvi qualitatiu respecte de les concrecions anteriors. Sabíem al que ens enfrontàvem i podíem pensar a quines persones ens adreçàvem; així ens férem més conscients de la realitat de la docència i de les relacions al si de la institució escola: direcció, cap d'estudis, coordinació de cicles... La complexitat aparent de «Cartografiem-nos» ha fet que tinguem molta cura del primer contacte amb el professorat. En el cas del CP Verge de Lluc (curs 2009-2010), presentàrem el projecte ja ben documentat al claustre, que fou qui va decidir dur-lo a terme i això va fer-lo evolucionar cap a un projecte de centre.

El curs problematitzador

Un dels punts de tensió de «Cartografiem-nos» és el desgast i la incertesa que provoca en el professorat. Com ja hem dit, treballem a partir de l'art contemporani i hem trobat que era necessari explicar als mestres què entenem per art i a partir de quins artistes treballem per establir una base d'entesa comuna. Així doncs, primer a través de negociacions amb l'ICE de la Universitat de les Illes Balears i, posteriorment, amb el CEP de Palma, impartim un curs específic per al professorat que participarà en el projecte. Negociem el curs de bell nou cada any, tant amb l'escola com amb la institució que l'acull. Això sovint esdevé un punt de fricció i conflicte, però creiem que és

necessari i enriquidor, ja que així emergeixen les singularitats i visions del fet artístic i aquesta confrontació possibilita la creació conjunta posterior.

Anem a l'aula

El primer contacte amb els alumnes és a l'aula. L'educadora i l'educador els presenten el projecte amb tots els detalls i fan una primera activitat conjunta amb els nins i nines per relacionar-los amb el barri i escola. Cada persona dibuixa sobre el plànol del barri el recorregut que fa per anar a l'escola i escriu la manera com ho fa i amb qui ho fa. El projecte comença compartint l'experiència personal i donant-hi rellevància. Nosaltres compartim amb ells els treballs d'artistes i de col·lectius d'artistes, les obres dels quals són reflexions i/o intervencions sobre el territori. A partir d'aquí, els demanem que exerceixin d'exploradors nòmades i que experimentin i dissenyin una cartografia nova. Per fer-ho, els donem una sèrie d'eines: càmeres fotogràfiques d'un sol ús, bosses de plàstic per recollir objectes i documents, fitxes per descriure perquè els han recollit, models d'entrevistes i dues caixes grosses per desar-ho tot a dins. Les instruccions són que es facin seu aquest material i que l'utilitzin com creguin més adient, que en canviïn coses i n'hi aportin de noves, segons la realitat de l'escola i de l'aula. Tenen tot el primer semestre per fer la investigació. Les mestres del tercer cicle de La Soledat treballaren les entrevistes a fons; decidiren dins l'aula amb qui volien parlar i crearen un qüestionari específic per a cada persona entrevistada. Amb aquest material podem conèixer la diversitat d'habitants que configuren la barriada i les instal·lacions que hi podem trobar. La flexibilitat del projecte fa que s'adeqüi a les diferents necessitats de l'alumnat. En el cas de les entrevistes, oferim l'opció que les puguin desar amb enregistradora de veu, perquè tothom hi participi segons les seves possibilitats. És un projecte inclusiu de totes les parts.

Amb les càmeres de fotos, els al·lots i al·lotes feren un reportatge del barri des de la seva mirada i feren una aportació que considerem significativa: el barri està dividit en nord i sud (zona més degradada) pel carrer de Manacor. Així doncs, els residents del sud oferiren una visita guiada als habitants del nord que mai no havien passat per aquell tram de barri i, a partir d'aquell moment, el barri fou un de sol. A través de l'experiència personal de cada subjectivitat i de la mirada dels nins i nines envers el barri, construïren un discurs visual en què aparegué tant la realitat actual com la del passat. A les imatges, hi hem d'afegir els objectes recopilats i la documentació obtinguda de la premsa diària, de la biblioteca de l'escola i amb les aportacions de l'Associació de Veïnats, que reberen els exploradors amb molta generositat.

Els al·lots i al·lotes són protagonistes i responsables de la recerca; treballen el comportament social, la negociació; aprenen de les experiències dels membres de la comunitat i dels companys; utilitzen la parla i l'escriptura, però també treballen la metàfora visual a través dels objectes i de les imatges. Produir plaer i que amb la pràctica els alumnes s'hi impliquin amb des del punt de vista emocional —com diu Giroux— es converteixen, juntament amb la producció de significat, en «constitutives de la identitat dels alumnes, de la manera com es veuen a si mateixos i de la manera com construeixen una visió particular del seu futur» (Giroux 2003, 305). La clau del projecte és en aquest punt, ja que proposem als mestres assolir els objectius curriculars incorporant-hi els desitjos i les vivències dels estudiants.

Un cop han recopilat tot el material, el fan arribar al museu i l'equip d'educació l'analitza. Prepara un audiovisual amb les imatges rebudes i extreu les temàtiques presents en la documentació. Les conclusions que extraïem del material les comentem primer amb el professorat poc abans de la visita al museu. Una vegada a l'auditori, en presentarem els resultats als alumnes per començar el debat. Passem, primer, però, a la visita al museu.

El museu

És un moment molt esperat tant per part del professorat com de l'alumnat. Primerament, reflexionem sobre la mirada, el paisatge i la seva representació a través de marcs de mides diferents (mirada col·lectiva i mirada subjectiva) a les terrasses del museu. Des d'aquest mateix lloc, situarem el museu dins el barri i explicarem una anècdota important per a la ciutat: l'any 1950, en plena especulació urbanística, el bastió renaixentista de Sant Pere (lloc on està situat el museu) va passar a mans privades. Una nit, el 1963, l'esbucaren amb bombes de calç. La reacció popular va fer que les autoritats haguessin de reaccionar i, poc després, declararen el bastió de Sant Pere Monument Històric i el reconstruïren amb les mateixes pedres. Aquest fet ens serví per reflexionar sobre el paisatge com a patrimoni i sobre el valor simbòlic i emocional per als qui l'habiten. Ho representarem amb un joc de rol dins les sales del museu. Per grups (polítics, constructors, veïns i ecologistes), havien de defensar la conservació o destrucció d'un lloc important del seu barri. A partir d'aquí, sobre un mapa de l'illa, reflexionarem sobre la destrucció o conservació del nostre patrimoni.

Ja davant els paisatges de la col·lecció, ens aproparem a les obres; primerament, des del punt de vista estètic i, posteriorment, parlarem sobre l'ús turístic que hom fa d'aquestes imatges. La col·lecció estava formada per artistes representatius de la tradició pictòrica que es va desenvolupar a final del segle XIX i durant el XX, un moment d'esplendor de l'illa gràcies a la confluència d'artistes locals i estrangers atrets pel paisatge i la claror singulars. En aquest moment fou quan nasqué el mite de «l'illa de la calma», ben recurrent encara ara. Amb el suport d'un expositor amb postals de llocs emblemàtics de l'illa (en alguns casos tenien el mateix enquadrament que els olis) de dècades diferents, férem una lectura política de l'ús de les imatges en relació amb el territori.

Aquí férem una pausa abans d'entrar a l'auditori del museu, on projectarem un recull de les imatges i parlarem de tot el que havien arreglat els alumnes amb l'objectiu de decidir, entre tot el grup, quins temes havíem de concretar en una pràctica artística. Va ser un moment emotiu, tant per als al·lots i al·lotes com per al professorat, però també per a l'equip del museu, ja que veïeren projectades en gran format les imatges que havien captat. Aleshores, valorarem la feina feta i la motivació augmentà.

En aquesta sessió decidírem les temàtiques que treballaríem. El Departament d'Educació del museu, un cop té concretats els temes, fa una recerca de propostes artístiques que puguin servir d'exemples partir dels quals puguem treballar. En cada cas, els artistes són específics i diferents.

En poques sessions els al·lots i al·lotes han de decidir què volen treballar i la manera com volen fer-ho. Aquí sorgeix un moment de crisi. Totes les parts implicades hem de confiar en l'alumnat: ells i elles prenen les decisions, nosaltres hi aportem la informació i els acompanyem fins al final del projecte.

Tornem a l'exemple paradigmàtic del CP La Soledat. Treballar a l'aula no sempre és fàcil. No tots els grups tenen el mateix nivell de debat, però en tot moment saben què fan, perquè ho fan i fins on volen arribar. Prenem totes les decisions a partir del debat i de la negociació. En aquest cas, decidírem treballar el passat, el present i el futur de la plaça de Sant Francesc Xavier, una antiga pista de patinatge molt degradada, situada devora l'escola: la seva zona de joc. Repartírem la feina entre dos cinquens i dos sisens. Els alumnes redissenyaren els usos de la pista, però cregueren que no tenia sentit fer-ho si no podien fer arribar la proposta a l'Ajuntament. Una alumna, recordant una experiència familiar, proposà fer-ne una maqueta i explicà a tota la classe què és una maqueta (l'alumna aprenia a partir del seu món i podia compartir els seus coneixements i transmetre'ls). Tothom estigué d'acord que era una idea perfecta i, finalment, fou l'eix central del projecte. Una maleta va ser el contenidor de la maqueta i també de les reproduccions de totes les obres que feren els diferents grups, a la manera de la *boîte-en-valise* de Duchamp. Hi trobàrem: la maqueta de la plaça i fotografies de l'estat actual; un audiovisual en què els al·lots i al·lotes expressaven els seus desitjos envers la plaça; l'enregistrament d'una representació que escenificava la vida i els problemes diaris que hi havia a la pista; la fotografia d'una escultura que simbolitzava el pas del temps, des de l'esplendor del passat del barri fins a l'abandonament actual, i la fotografia de la samarreta dissenyada per a la funció inaugural. Decorava l'exterior de la maleta la frase: «Sra. batlessa de l'Ajuntament de Palma», amb lletres tipus grafit. Un cosí d'una alumna els va ensenyar a fer-ho (un altre cop, la vida privada tenia un sentit dins l'aula).

El camí transitat fins arribar a la materialització de les peces és la part més enriquidora del projecte, tant per al museu com per a l'escola. El rol d'educadora de museu experimenta un canvi qualitatiu; els educadors s'enfronten a la realitat, gens fàcil, de les aules i a l'estructura i normativa de l'escola. Nosaltres aprenem amb les mestres i els alumnes, no solament a través de la raó, sinó —i això és molt important— també dels sentiments.

Durant tot el procés férem un diari sonor: l'educadora i l'educador del museu demanaven als nins i nines què feien i perquè. Hi havia una consciència de l'aprenentatge. En aquests debats, a més d'aprendre què és fer un plànol a escala, a mesurar, a enregistrar en vídeo, a fer una escultura, a fer cartel·les en anglès..., sorgiren tota una sèrie de temàtiques socials i de gènere. Eren debats sobre la diferència en els jocs segons el sexe de l'alumne (i la reivindicació d'una al·lota de poder jugar a futbol), per què els homes no tenen per costum cosir en segons quines cultures (els al·lots varen aprendre a cosir), entre molts altres temes. L'aprenentatge significatiu que es produeix en el procés sobrepasa el que nosaltres ens podem imaginar.

«Li enviaria a la batlessa perquè ho sabés»

Els al·lots i al·lotes solament trobaven sentit al que feien si, finalment, tot allò arribava a les mans de la batlessa de Palma. La direcció del museu va fer els tràmits pertinents i l'Àrea de Protocol de batlia ens donà cita. Tota la feina feta va cobrar sentit. La representació de l'alumnat que va anar a l'Ajuntament se sentia realment orgullosa del que presentava i així ho varen transmetre a la senyora batlessa, Aina Calvo, a qui volem agrair la generositat amb què va acollir els estudiants. La sorpresa fou quan, posteriorment, l'Ajuntament cità una petita representació dels alumnes perquè participés en les sessions municipals de remodelació de la plaça. Els al·lots i al·lotes sentiren que havien assolit el seu objectiu i totes les institucions, els seus.

Gràcies a aquesta trobada, l'Àrea d'Educació contactà més estretament amb l'Àrea d'Educació, Igualtat, Drets Cívics i Esports de l'Ajuntament de Palma, la qual cosa acostà el projecte als centres de primària de la ciutat. Els processos posteriors els duguérem a terme al Lycée Français MLF de Palma (2008-2009), situat al barri del Terreno; al CP Verge de Lluc (2009-2010), situat al barri del mateix nom, i al CEIP Escola Graduada (2009-2011), del centre de Palma. Aquestes dues escoles públiques acullen «Cartografiem-nos» com a projecte de centre.

Les exposicions

Formen part del procés i en són un dels motors. A més a més, tenen un component celebratiu rellevant. Els alumnes comparteixen la feina feta amb la resta de l'escola i són inaugurades amb menjar i beure. Són una festa que dóna el projecte per finalitzat. La primera exposició la fem al barri, com un retorn als veïns per haver participat de manera generosa en el projecte; la segona, al museu, on no solament exposam les peces, sinó també tota la documentació generada en la pràctica i l'emprada per fer-la, així com els diaris sonors i visuals que els educadors han anat recopilant, la bibliografia utilitzada, els artistes a partir dels quals hem treballat... Pels al·lots i al·lotes és un moment important d'autoestima. Ells s'encarreguen de redactar les cartel·les i de fer-ne la difusió per l'entorn. Del muntatge, per raons d'agenda i de logística quotidiana, se n'encarrega l'equip educatiu d'Es Baluard.

Gràcies als contactes que l'escola establí amb l'Associació de Veïns de la Soledat, poguérem mantenir l'exposició al seu local els dies 29 i 30 de maig i 2 de juny de 2008. D'aquesta manera, els lligams amb el barri encara s'enfortiren més. La inauguració fou tot un esdeveniment: hi assistiren la batlessa de Palma i la regidora d'Educació, així com la directora del museu Es Baluard i la directora del centre escolar, per la qual cosa els mitjans de comunicació se'n feren ressò. Els al·lots i al·lotes feren visites guiades als assistents i es va produir un encontre molt emotiu entre ells i els veïns més grans que havien conegut l'esplendor del barri quan encara era fabril. Els va emocionar la implicació i l'estimació del jovent envers el barri. Un dels grups va fer una performance durant la inauguració: fotografiaren els assistents i darrere el retrat hi escrigueren un desig respecte de la barriada. Penjaren totes les imatges a la plaça de Sant Francesc Xavier, en uns cordills elaborats pels nins i nines que recordaven les fàbriques tèxtils.

El 13 de juny inauguràrem l'exposició a Es Baluard amb la presència de les directores de les dues institucions, la premsa, professionals del món de l'educació i la cultura, mestres jubilats de La Soledat, el personal del museu i, per descomptat, totes les persones implicades en el projecte. Pels estudiants va ser un dia emocionant, ja que exposaven al Museu d'Art Modern i Contemporani de la seva ciutat. Varen convidar familiars i amics, que pogueren visitar l'exposició gratuïtament durant una setmana. Després de ser a Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, el setembre de 2008 l'exposició va passar al centre Can Ribes, a La Soledat.

La comunicació

Sempre hem cregut que és important donar a conèixer el projecte «Cartografiem-nos» tant als ciutadans del barri on es desenvolupa, i de Palma en general, com als professionals de l'educació.

Per part del museu, ho hem tractat com una activitat més i ho hem comunicat als mitjans de la manera que hem cregut que seria més adient en cada edició. Els centres escolars, per part seva, ho han comunicat específicament als quaderns educatius dels diaris. Així mateix, també hem difós el projecte a través de revistes especialitzades, com ara el butlletí digital *Zona Pública*, de l'Associació de Museòlegs de Catalunya. El cas concret de La Soledat ha tingut un seguiment especial per part dels mitjans gràcies al vincle establert amb l'Ajuntament. Tampoc no hem deixat de tenir cura de les petites publicacions, com la revista de l'escola o la revista de l'Associació de Veïns, que han publicat diversos articles que expliquen el projecte.

Això a banda, l'equip educatiu d'Es Baluard i el CP La Soledat hem presentat «Cartografiem-nos» a congressos i trobades educatives i culturals de l'àmbit estatal i europeu: al II Congrés d'Educació de les Arts Visuals (Barcelona, novembre de 2007), organitzat pel Col·legi de Llicenciats i Doctors en Belles Arts de Catalunya; a les jornades Museus entre l'Educació i la Cultura (Barcelona, abril de 2008), organitzades pel Museu Marítim de Barcelona i la Càtedra UNESCO de Polítiques Culturals i Cooperació de la Universitat de Girona; al XXI Encuentro de Escuelas Asociadas a la UNESCO (Còrdova, juliol de 2008); a les III Jornades Culturals Euroregionals (Palma, octubre de 2008, Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma), i al seminari Kalidoscopi (Barcelona, març de 2009), organitzat per l'associació Experimentem amb l'Art a l'Espai Eart (videoconferència). La presentació del projecte va formar part del curs de professorat organitzat pel CEP i l'Ajuntament de Palma, titulat «Pràctiques artístiques contemporànies. Aproximacions des de l'aula» (març de 2009), que impartí el col·lectiu Sinapsis (Lídia Dalmau i Cristian Añó); i del seminari taller «Pràctiques dialògiques II. Col·laboracions d'artistes, comunitats i museus», coordinat per Aida Sánchez de Serdio i Javier Rodrigo a Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma (setembre de 2007).

L'avaluació del projecte

Durant el procés fem reunions de seguiment. Tot l'equip problematitzem el que passa dins les aules, la manera com hem de conduir els processos. Per tant, constantment avaluem la pràctica i modifiquem el projecte segons el que ens demana la realitat de l'aula.

Per ser conscients del procés d'aprenentatge, escrivim diaris del treball a l'aula i gairebé sempre enregistrem les sessions en vídeo (amb els permisos corresponents). Els demanem, també, que reflexionin per escrit i enregistrem altres qüestions amb una enregistradora de veu. Tot aquest material forma part de l'exposició final que organitza el museu i els visitants el poden consultar. Per nosaltres és una eina preciosa per analitzar els processos i avaluar-los. L'educadora i l'educador també redacten un diari de les seves pràctiques; aquesta eina és imprescindible per no perdre la consciència global del que ha anat succeint, per detallar on s'han produït els encerts i quan, i també les desavinences; la manera com podem solucionar punts que sembla que no tinguin retorn i també fer-nos adonar de la manera com es produeix el salt qualitatiu i la producció de significat. Un petit extracte d'algunes intervencions pot ser aquest:

Farem feina amb objectes, aranyes, rellotges, revistes, llibres, patins, roba, aigua, punxes, reixes, fils, teixit, màquines de teixir, roba antiga...

Hem de repassar revistes, articles sobre la plaça dels patins i fer-ne fotocòpies. Els del grup A entrevistaran uns professors [...]. El grup B entrevistará el secretari i la gent gran de la pista sobre el passat de la plaça dels patins.

Devora ca meva hi ha un descampat amb coses velles; jo aniré a cercar-les, les revisaré i després les duré a l'escola.

En el cas de La Soledat, a més a més, disposarem de l'entrevista que va fer Irene Amengual a les mestres per a la seva tesi doctoral. Aquest document ens ha permès tenir una informació inestimable sobre els punts febles del projecte, però també sobre els encerts. Alguns dels moments de crisi es produeixen per culpa de la dificultat de comunicar-nos amb les mestres per manca de temps, tant per part seva com per part del museu. Trobar moments d'encontre fora de les hores de classe és difícil i això fa que els educadors de vegades vagin a l'aula sense saber ben bé què passarà. A banda, el museu pot exercir una pressió que el professorat no pot assumir i, fins i tot, pot crear friccions amb la direcció de l'escola, si no dóna suport ple al projecte. L'Àrea d'Educació és molt conscient de l'esforç que demana als mestres, per la qual cosa millorar la comunicació i facilitar la tasca és un objectiu que renovem en cada procés. La confiança mútua entre les mestres i l'equip educatiu del museu, en el cas de La Soledat, va resoldre totes les problemàtiques i possibilità un camí i un resultat quasi immillorables, la qual cosa els agraïm profundament.

Un dels nostres objectius principals és escoltar les veus dels alumnes. No és gens senzill i crea moments de molta incertesa, de buit, que tenim tendència a omplir ràpidament amb «idees magnífiques», per la qual cosa l'escolta perilla i fàcilment podem imposar les nostres necessitats i les de les mestres per sobre de les decisions dels alumnes. L'aprenentatge més important per part de l'equip educatiu ha estat controlar els propis desitjos per escoltar els al·lots i al·lotes i acompanyar-los envers la bona resolució de les seves decisions perquè es produeixi apoderament. Aconseguir-ho és igual de difícil i de gratificant en cada procés nou.

La interdisciplinarietat del projecte dóna la possibilitat al professorat de potenciar les àrees que consideri més necessàries. La consciència de l'alumnat de la feina que ha de fer i del treball en equip encaminat a una finalitat concreta genera més implicació a l'aula. N'entenen el perquè i usen el que aprenen en un moment, per la qual cosa també s'han d'implicar en la resolució de problemes. Aprenen a fer una carta perquè l'han d'enviar a la batlessa de Palma; aprenen a mesurar a escala perquè han de fer una maqueta; resolen situacions de protocol; fomenten relacions intergeneracionals... Es produeix un aprenentatge significatiu més enllà dels objectius inicials i l'assoleixen d'una manera lúdica; també es produeix plaer.

Fomentar les relacions intergeneracionals no era, als orígens del projecte, un dels objectius principals, però amb la pràctica es convertí en un dels punts forts i més gratificants. En tots els processos, la gent gran del barri ha estat una font de coneixement del passat, però també d'intercanvi de sabers i emocions. A les darreres edicions, concretament en els casos del CEIP Escola Graduada i del CP Verge de Lluc, la gent gran del barri hi ha participat de manera molt activa. Els al·lots i al·lotes de l'Escola Graduada participaren en una sessió de «Memòries i relats: la memòria de l'experiència al centre social Flassaders». Al barri Verge de Lluc, la gent gran va compartir amb els infants una visita

guiada per la barriada, en la qual cada un explicà les vivències pròpies: per a uns, territori de jocs; per a uns altres, de lluita.

L'art, la base del projecte

Treballem a partir de l'art contemporani. Ens apropiem de pràctiques artístiques col·laboratives que es relacionen amb l'esfera pública, de col·lectius d'artistes, d'artistes joves, emergents, de consagrats o grans noms de l'art contemporani, i en fem ús. Sense les relacions que establim amb les creacions contemporànies el projecte no podria existir. A cada estadi del procés establim un vincle amb les pràctiques artístiques que considerem més adequades per ajudar a entendre el que fan i a conduir la pràctica. Donem les gràcies a tots els artistes per les seves creacions.

No em vull estendre més; simplement em queda parlar de la importància del treball desenvolupat pels mestres. Elles i ells són els que carreguen el pes del projecte i del dia a dia de l'aula i l'escola. Des del museu intentem acompanyar-los, resoldre'ls les problemàtiques que els sorgeixen i aportar-hi el màxim de recursos possible. Tenim la sort de poder aprendre amb cada nova estructura i amb cada nou docent amb qui treballem.

A tots els mestres que han participat i participaran en un futur amb nosaltres, gràcies.

5. CONCLUSIONS

En aquests moments, els museus d'art contemporani tenen per endavant el repte de convertir-se en una eina d'aprenentatge per a la ciutadania que els acull. L'art contemporani forma part del seu temps i, a la vegada, el conforma; a partir d'ell és senzill treballar les problemàtiques i complexitats de la societat actual. L'art en si mateix és curatiu i produeix processos en què hom treballa l'autoestima, l'apoderament i la cohesió social (sense deixar de ser crítics). Els professionals dels museus i centres d'art contemporani coneixen aquest potencial; per això, han obert el camp d'acció a públics nous, específicament als col·lectius amb risc d'exclusió social, amb trastorns mentals greus o discapacitats intel·lectuals. Conèixer l'experiència assolida en el món anglosaxó ha servit de base per dur a terme molt bons programes i hem vist la necessitat d'intercanvi i de formació.

Ara ja és convenient introduir persones formades en educació social i pedagogia als equips educatius. A més, per obrir camins nous, és imprescindible treballar en xarxa i compartir experiències entre departaments, cosa que comença a ser una realitat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Amengual, I. (2010). «Des de la perspectiva d'una de les educadores». A: Bauzá, A. *Cartografiem-nos. Projecte educatiu per a infantil i primària*. Palma: Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma.

Añó, C.; Dalmau, J. www.sinapsisprojectes.net, consultada el 22 de juliol de 2011.

García, A. (2005). «Los departamentos de educación y acción cultural: presentación de un modelo». A: Huerta, R.; De la Calle, R. *La mirada inquieta. Educación artística y museos*. València: Universitat de València.

Giroux, H. (2003). *Pedagogía y política de la esperanza. Una antología crítica*. Buenos Aires-Madrid: Amorrortu editores.

Juanola, R.; Colomer, A. (2005). «Museos y educadores: perspectivas y retos de futuro». A: Huerta, R.; De la Calle, R. *La mirada inquieta. Educación artística y museos*. València: Universitat de València.

Hooper-Greenhill, E. (1994). *Museums and their visitors*. Londres i Nova York: Routledge.

Padró, C. (2003). «La museología como forma de reflexionar sobre los museos como zonas de conflicto e intercambio». A: Lorente, J. *Museología crítica y arte contemporáneo*. Saragossa: Prensa Universitaria de Zaragoza.

— (2005). «Educación artística en museos y centros de arte». A: Huerta, R.; De la Calle, R. *La mirada inquieta. Educación artística y museos*. València: Universitat de València.

Sánchez de Serdio, A.; López, E. (2011). «Políticas educativas en los museos de arte españoles. Los departamentos de educación y acción cultural». A: Carrillo, J. *Desacuerdos 6. Sobre arte, políticas y esfera pública en el estado español*. Madrid: MNCARS, MACBA, Arteleku, UNIA Arte y pensamiento, Centro José Guerrero. Llibre electrònic consultat el 24 de juliol de 2011 a: <http://ayp.unia.es/dmdocuments/desacuerdos_6.pdf>

Sturm, E. (2007). «A partir de l'art». A: Rodrigo, J. *Pràctiques dialògiques. Interseccions de la pedagogia crítica i la museologia crítica*. Palma: Es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma.